CZU:821.135.1.09(092)
https://doi.org/10.52505/filomod.2025.07

POSTERITATEA UNUI FOST DEȚINUT POLITIC: ION D. SÎRBU

Daniel CRISTEA-ENACHE
ORCID: 0000-0002-1637-669X
Universitatea din București

Rezumat. *Ilegalist comunist, Ion D. Sîrbu putea face o înaltă și lungă carieră în anii regimului comunist, odată acesta instalat în România. Însă fiindcă s-a solidarizat cu magistrul său Lucian Blaga și din alte motive, el urma să intre pe „lista neagră" a regimului totalitar, care avea să condamne un om de stânga la ani de detenție.*

Cărțile lui de ficțiune (proză, teatru), Jurnalul și corespondența vor rememora și analiza cu acuitate experiența închisorii – chiar dacă o bună parte din aceste pagini nu au putut vedea lumina tiparului decât după 1989.

Posteritatea lui Ion D. Sîrbu se va asocia așadar în modul cel mai firesc și mai profund cu epoca postrevoluționară.

Cuvinte-cheie: *Sîrbu, biografie, operă, posteritate, receptare, detenție politică, totalitarism.*

The Posterity of a Former Political Prisoner: Ion D. Sîrbu

Abstract. *A communist illegalist, Ion D. Sîrbu could have had a long and distinguished career during the years of the communist regime, once it was established in Romania. However, because he stood in solidarity with his mentor, Lucian Blaga, and for other reasons, he ended up on the "black list" which condemned a leftist man to years of imprisonment.*

His fiction works (prose, theater), his journal and correspondence would later recall and sharply analyzed the prison experience, even though much of these writings could not have been published until after 1989.

Ion D. Sîrbu's legacy is therefore most naturally and profoundly associated with the post-revolutionary era.

Keywords: *Sîrbu, biography, work, posterity, literary reception, political detention, totalitarianism.*

În mod obișnuit, abordarea monografică a unui scriitor are în vedere o operă literară și o biografie a scriitorului rareori la fel de substanțiale și de interesante. Autorii cu majusculă au, cei mai mulți, existențe ce nu află la înălțimea creației lor artistice; și, invers, oameni care au dus vieți literalmente românești, „epice", nu au

dat și o operă literară aptă să le concureze. Cercetătorul și istoricul literar, autor de monografie, va „compensa" așadar capitolul biografic cu cel bibliografic și se va axa pe analiza acelui segment în care scriitorul a atins, fie și secvențial, exemplaritatea: fie prin cărțile pe care le-a scris, fie prin viața pe care a trăit-o. Un caz aparte este acela al marilor scriitori, de la Shakespeare la Tolstoi și de la Eminescu la Arghezi, unde problema monografică se pune în mod diferit. Atât de mare a fost, este și va rămâne creatorul în chestiune, încât absolut *orice* element și detaliu al biografiei lui devine semnificativ și important. De regulă, însă, la autorii cei mai buni (nu și cei câțiva din cercul celor mai mari), viața scriitorului este ecranată de substanța și formele operei lui; ori este explorată și interpretată nu în sine, pentru ea însăși, ci ca un context particular al operei.

Situația lui Ion D. Sîrbu reprezintă o excepție de la această „regulă", aproape generală, a compensării și re-semnificării traiectoriei existențiale prin cărțile alcătuind o operă. Viața lui Sîrbu a fost, desigur, și un context al cărților sale, dacă nu chiar un catalizator, în unele rânduri; dar ea reține atenția și impune considerație și în mod independent de creația epică sau dramatică a autorului. Nu este nevoie să parcurgem toate piesele lui Sîrbu ori toate nuvelele și povestirile sale pentru a cunoaște și a valoriza viața autorului, în etapele ei; și, cu toate că biografia scriitorului se intersectează în multe puncte cu scrisul său, viața lui Sîrbu e un roman în sine și se oferă cercetării într-un raport de cvasi-autonomie cu opera.

În cercetarea mea doctorală dedicată lui Sîrbu, am ținut să descopăr și să trasez cât mai multe corespondențe și echivalențe între biografie și bibliografie, să le citesc pe una prin filtrul celeilalte. Însă în prezent, văd viața lui Sîrbu ca ireductibilă la o operă ficțională, indiferent dacă aceasta din urmă a fost scrisă în regim satiric-distopic, precum *Adio, Europa!* ori în regim de reprezentare realistă, precum unele nuvele ale scriitorului. Pentru a ne dimensiona bogăția și dramatismul vieții lui Sîrbu, este necesar să ne adresăm și operelor lui non-ficționale, jurnalului cu titlul *Jurnalul unui jurnalist fără jurnal*, corespondenței din *Traversarea Cortinei* și din alte volume postume. Și chiar și așa rămâne un „rest" considerabil, câte o secvență biografică importantă netransfigurată artistic și nereflectată în jurnal și corespondență.

Biografia lui Sîrbu constituie un roman mai consistent, mai substanțial și mai acut decât scrierile sale – aceasta și fiindcă autorul și-a scris operele importante în anii '70 și '80, în condiții de supraveghere continuă, de cenzură și control, fără perspectiva publicării. Ca extrem de puțini alți scriitori români, Sîrbu este o ipostază cvasi-exemplară a acelei *est-etici* despre care vorbea și scria Monica Lovinescu. Scuza compromisurilor biografice pentru altitudinea operei, justificarea lașității sociale prin portanța creației artistice și alte asemenea circumstanțe atenuante pe care trebuie să le găsim atunci când scriem despre Sadoveanu ori despre Petru Dumitriu nu-și au rostul când ne aplecăm asupra cazului Ion D. Sîrbu. Cu o operă ficțională valoroasă, una non-ficțională excepțională și o biografie depășindu-le pe ambele, Sîrbu este un scriitor cu

totul atipic pe meridianul nostru geografic și literar. În evaluarea lui Nicolae Manolescu din *Istoria critică a literaturii române*, „omul a fost incontestabil superior operei, prin caracter, dar și printr-o biografie ieșită din comun, care ar fi putut oferi material atât pentru ficțiune, cât și pentru memorialistică." (Manolescu, 2019, 1396).

Prin biografia lui, putem analiza și interpreta mai bine opera (non)ficțională; și totodată, într-un mod de asemenea relevant și caracterizant, epoca totalitarismului de stânga în care Sîrbu a trăit, de la instalarea comunismului în România și până în septembrie 1989, când scriitorul a murit, cu trei luni înainte de Revoluție. Sîrbu a fost nu doar un martor al acestei epoci, ci și un *insider* al ei, cunoscând pe propria piele eliminarea din învățământul universitar, detenția politică, domiciliul obligatoriu, interdicția de publicare, supravegherea continuă a telefonului, interceptarea corespondenței, chemările la Securitate și Miliție, urmărirea lui de către o vastă rețea de informatori…

Dacă liderii comuniști ai acelor ani sunt niște *insiders* ai Puterii, cunoscători ai culiselor ideologice, martori ai deciziilor luate în cerc restrâns, cunoscători în avans ai noilor directive și puncte de inflexiune, Sîrbu, ca și alți deținuți politici ai regimului, este un cunoscător al infernului detenției, un om care poate măsura prin experiență directă și nemijlocită diferența și distanța dintre frazeologia comunistă și realitatea propriu-zisă a existenței în „lagărul socialist". El a cunoscut și realitatea cotidiană, „de suprafață", a vieții societale și sociale, și pe cea subterană, aflată dincolo de zidurile închisorilor, într-un univers concentraționar rezervat „dușmanilor poporului".

Biografia lui Sîrbu ne oferă acces la această realitate subterană a detenției politice din „lagărul socialist", într-un mod similiar celui datorat altor deținuți politici autori de cărți exponențiale (de la Lena Constante și N. Steinhardt la Paul Goma, Nicolae Balotă și Florin Constantin Pavlovici). Însă aceeași biografie ne oferă și ceva în plus: o mărturie asupra totalitarismului comunist românesc în toate etapele și fazele acesuia. Altfel spus, dacă la alți autori, foști deținuți politici, mărturia scripturală corespunde intervalului temporal în care autorul a fost întemnițat, la Sîrbu, cunoașterea pe propria piele a totalitarismului și reflecția asupra acestuia traversează și acoperă întreaga epocă totalitară, din decembrie 1949, când Sîrbu este eliminat din Universitate (după ce refuzase să scrie un articol de demascare a lui Lucian Blaga), și până în septembrie 1989.

Astfel, patruzeci de ani de totalitarism comunist sunt trăiți și cunoscuți de Sîrbu, om de stânga, fost ilegalist comunist, în toate etapele și fazele regimului, de la internaționalismul sovietic la național-comunismul lui Nicolae Ceaușescu; de la valurile de represiune la momentele de liberalizare; de la condamnarea câte unui nou lot de „dușmani ai poporului" la eliberarea tuturor deținuților politici, în faza unui dejism „cu față umană"; de la proslăvirea „tătucului popoarelor" Stalin, în prima etapă a comunismului autohton, la cea a „iubitului conducător" Ceaușescu, în ultima.

Prin biografia lui și prin „extensia" acesteia în ficțiune, în jurnal și în corespondență, Sîrbu este un *insider* și un martor capital al totalitarismului comunist românesc, experimentat și cunoscut în mod direct de un intelectual de stânga precum el, umanist și demofil, născut într-o colonie minerească, fiul unui sindicalist, membru ca și tatăl său exact al clasei muncitoare în numele căreia Partidul unic conducea România. Mărturia lui Sîrbu este excepțională nu numai fiindcă aparține unui fost deținut politic al regimului totalitar, ci și pentru că ea, acoperind întreaga suprafață a epocii, este a unui om de stânga, comunist în ilegalitate, nesusceptibil de a critica socialismul de pe poziții ideologice contrare, conservatoare, liberale sau legionare.

Sîrbu nu este un *fost* arestat și condamnat pentru că poziția lui ideologică ar fi la antipodul celei dominante în „timpurile noi". El este, ca și Lena Constante, un om de stânga, un comunist întemnițat în regimul comunist și un fiu al clasei muncitoare condamnat de regimul ce pune în centru clasa muncitoare. Or, această realitate biografică siderantă caracterizează în egală măsură individul care o trăiește și regimul totalitar ce o determină. Ceea ce poate fi interpretat, într-un exemplu particular, ca un paradox inimaginabil (comunistul întemnițat în comunism), proiectează în fond, cu o limpezime aproape didactică, structura și esența totalitarismului comunist. Oricine poate deveni „dușman al poporului", Partidul nu greșește niciodată, individul este vinovat *a priori* și *a posteriori*.

Sîrbu va cunoaște din interior modul în care funcționează totalitarismul comunist și va înțelege, primul în rând, ce vor înțelege ulterior și cititorii jurnalului și scrisorilor sale. Și anume, că arestarea, condamnarea și detenția lui politică, urmărirea informativă, domiciliul obligatoriu și tot restul nu sunt accidente, erori ale Sistemului, sincope în funcționarea lui, „gripări" ale motorului ideologiei unice. Ele sunt, dimpotrivă, ilustrări ale modului în care funcționează regimul totalitar; sunt expresia directă, neficționalizată și neliteraturizată, a felului în care totalitarismul de stat sufocă societatea și Partidul unic nivelează individualitatea, transformând-o în parte a propriului construct.

Din această perspectivă, ceea ce li s-a întâmplat lui Blaga și discipolului său Sîrbu, Lenei Constante și lui N. Steinhardt, lui Dinu Pillat și lui Alexandru Zub, lui Paul Goma și lui Mihai Ursachi nu reprezintă, cum spuneam, erori ale Sistemului, ci dovezi peremptorii ale instalării, funcționării și perpetuării Totalitarismului. Biografia lui Sîrbu caracterizează nu numai epoca istorică în care el a trăit, ci și modul în care structura totalitarismului s-a păstrat prin toate etapele, fazele și momentele de liberalizare a regimului. Istoria comunismului autohton a fost una complexă și bogată, în patru decenii; dar *structura* acestui totalitarism a fost aceeași. Iată un fragment revelator din *Jurnalul unui jurnalist fără jurnal*, în care fostul universitar în filozofie și ilegalist comunist, cunoscător în profunzime al hegelianismului și al marxismului teoretic, analizează și interpretează modul „totalitarist-dictatorial" al exercitării Puterii (Sîrbu, 1993, 155-156):

„În timpul Puterii, când aceasta are posibilitatea, largă şi îndelungă, să se manifesteze totalitarist-dictatorial, Istoria respectivului popor iese, scapă de sub legile determinismului clasic. Încetează relaţia marxistă între bază şi suprastructură, cea dialectică, hegeliană, între teză-antiteză-sinteză, cea etern antagonistă, dintre cauzele economice, sociale şi conştiinţa, voinţa popoarelor supuse Puterii. Are loc o paralizie a timpului istoric, cauzele se separă de efecte, baza merge pe drumul ei, în timp ce suprastructura (prin retori, dascăli, gazetari *de crescătorie*), prin mass-media manipulate, urmează o cu totul altă cale decât cea logică, adevărată.

Preacurvia logică a adaptării cu orice preţ: bivalenţa, duplicitatea, lichelismul (*sine qua non*) devin structură. Ar fi ca şi când, împotriva legilor fizice şi biologice, frunzele ar începe să se hrănească din întuneric, consumând oxigen în loc de bioxid de carbon. Evenimentele încetează, nu mai au loc, ne ocolesc, rămân fără fruct. Istoria a devenit fie freatică, fie metafizică, fie asemeni râurilor ce coboară şi continuă să se scurgă prin peşteri, fie acelor pulberi ale vântului solar, ce stârnesc furtuni şi deranjamente undeva foarte sus, în imperiul misterios al exploziilor luminii. Aici, pe pământ, la noi, în locul istoriei avem discursuri, statistici, în locul Adevărului şi Evoluţiei au loc sărbătoririle şi nunta fără de sfârşit a genialissimului: a prostiei pure, cu fudulia în sine.

Spiritul se pregăteşte să plece, să moară: iar Materia, care nu lasă nimic nepedepsit, care nu se lasă niciodată păcălită, îşi înalţă Turnul Babel al confuziei, urei, sărăciei: «urâciunea pustiirii», ar zice Profetul, dacă nu ar avea şi el lacăt la gură."

Putem observa cât de substanțial și lucid, analitic și expresiv este acest fragment, ca atâtea altele din *Jurnalul unui jurnalist fără jurnal*; și cum el poate fi (re)citit astăzi fără ca observațiile autorului să fie infirmate, depășite, vetuste. Aceasta reprezintă o problemă pentru o bună parte din autorii români deveniți canonici în anii '60-'80, însă netrecând atât de bine ca Ion D. Sîrbu proba timpului și pragul schimbării de epocă, din momentul 1989.

Diferența se explică nu neapărat prin valoarea literară ce ar fi superioară a lui Sîrbu, cât prin miza pe care el a pus-o pe scrierile de sertar, în timp ce prozatorii realiști ori autorii noștri de parabole ficționale își scriau cărțile pentru a le vedea publicate, acceptând astfel intervențiile abuzive pe text ale Cenzurii și exercitând, prin autocenzură, o anumită presiune limitativă asupra propriei opere. Marin Preda, Augustin Buzura, Constantin Țoiu, D.R. Popescu, George Bălăiță, Al. Ivasiuc, cu toții romancieri de cel mai bun nivel artistic, știau unde se află „linia roșie" impusă de Nicolae Ceaușescu; și că încălcarea ei i-ar fi transformat în niște opozanți ai regimului precum Paul Goma, interziși în România, reduși la tăcere ca voci scriitoricești, obligați la exil.

Pentru Ion D. Sîrbu, această „linie roșie" apare, de asemenea, în cazul cărților ficționale publicabile în contextul „Epocii de Aur"; și care și apar, prin ne-încălcarea ei. Dar în cazul lui Sîrbu, „linia roșie" a regimului totalitar nu mai există la conceperea unor romane precum *Adio, Europa!* și *Lupul şi Catedrala*, sau

în jurnal și corespondență. În aceste situații, autorul scrie complet liber, pentru un alt moment istoric decât cel în care trăiește, pentru o epocă a libertății de opinie și expresie; și pentru propria posteritate. Un fragment precum cel de mai sus și întregul jurnal din care l-am desprins nu sunt deci gândite și scrise pentru publicul de atunci, fiindcă opera în chestiune este una „de sertar", nepublicabilă, nepublicată, păstrată în manuscris pentru vremuri mai bune. Fragmentul acesta și toate celelalte din *Jurnalul unui jurnalist fără jurnal* sunt pentru publicul de astăzi, postrevoluționar, pentru noi, cititori liberi de cărți de orice fel, cărora fostul deținut politic și chinuitul autor din regimul totalitar ni se adresează prin paginile sale.

Referinţe bibliografice:

1. CRISTEA-ENACHE, Daniel. *Un om din Est*, studiu monografic, prefață de Dumitru Micu. București: Curtea Veche Publishing, 2006, 352 p. ISBN 978-973-669-243-7.
2. MANOLESCU, Nicolae. *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, ediția a II-a, revăzută și revizuită. București: Editura Cartea Românească, 2019, 1504 p. ISBN 978-973-233-325-9.
3. MAREȘ, Clara. *Zidul de sticlă. Ion D. Sîrbu în arhivele Securității*, prefață de Antonio Patraș, volum apărut cu sprijinul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc. București: Curtea Veche Publishing, 2011, 520 p.
4. OPREA, Nicolae. *Ion D. Sîrbu și timpul romanului*, ediția a doua revizuită. Târgoviște: Editura Bibliotheca, 2015, 314 p.
5. SÎRBU, Ion D. *Jurnalul unui jurnalist fără jurnal*, I-II, ediție îngrijită de Marius Ghica (vol. I) și Elisabeta Sîrbu (vol. II). postfață (vol. II) de Marin Sorescu. Craiova: Editura Scrisul Românesc, 1991, 1993, 272 + 316 p. ISBN 973-38-0031-7.
6. ȘTEFĂNESCU, Alex. *Istoria literaturii române contemporane. 1941-2000*. București: Editura Mașina de scris, 2005, 1176 p. ISBN 973-8491-21-5.